

ארבע שנים לנסיגה מלבנון: המאבק על עיצוב כללי המשחק בצפון

דניאל סובלמן

מהאירועים האלה לא דרדר את המצב לאורך גבול הצפון, כפי שחששו הצבא ומערכת הביטחון בישראל ערב נסיגת צה"ל מדרום לבנון.

התנהגות חזבאללה מותאמת למערכת האילוצים שבמסגרתה הוא פועל: אילוצים ארגוניים, לבנוניים, אזוריים ובינלאומיים. בהתאימו את מדיניותו למצב עניינים זה משווק הארגון את עצמו ככוח הרתעה, שהוא בעיקרו של דבר, הגנתי. את רוב פעולותיו בתקופה הנדונה מנמק חזבאללה כתגובה לפעולות של ישראל בגבול. כמו-כן משקיע חזבאללה בימים אלה מאמץ ניכר להתבדל – ארגונית ותדמיתית – מארגון אל-קאעדה של אוסאמה בן לאדן, ולמגמה זו יש חשיבות להבנת דפוסי פעולתו של חזבאללה כלפי ישראל.

בעוד שהמצב בצפון מתאפיין ביציבות יחסית, הרי שבעימות המתמשך עם הפלסטינים מדווחת מערכת הביטחון על מעורבות גוברת של חזבאללה במימון, הדרכה והכוונה של חוליות פלסטיניות, ובגיוס אזרחים ישראלים. הסיוע מתבצע, בין השאר, על ידי העברות כספים לחוליות, קשר באמצעות הטלפון והאינטרנט, ושיגור סוכנים לשטחים. לדברי אלוף פיקוד הצפון, בני גנץ, חזבאללה "מעורב עד הצוואר בפעילות טרור בשטחים".¹

מעורבות חזבאללה בזירה הפלסטינית – אם היא אכן מתקיימת בהיקף כפי שטוענת מערכת הביטחון, הנסמכת על המידע שבידה ועל הערכותיה – עשויה בבוא העת להכריע את הכף בעניין מדיניותה הכוללת של ישראל כלפי הארגון הלבנוני. התמשכות מגמה זו עלולה לדרדר את המצב בצפון, שהוא כיום היציב והשקט ביותר שידעה ישראל זה כמה עשורים.

חילופי המהלומות המתרחשים אחת לכמה חודשים בגבול הצפון בין ישראל לארגון חזבאללה מניבים בכל פעם מחדש התבטאויות מרחיקות לכת במערכת הפוליטית בישראל, כגון קריאות "להחשיך את ביירות", לתקוף את סוריה ולגמול על הטקטיקה של חזבאללה בצעדים אסטרטגיים גורפים. בפועל, בהתמודדות עם המצב המורכב לאורך גבול הלבנון, נוקטת מדינת ישראל גישה מתונה בהרבה. הזהירות שנקטו ישראל וחזבאללה – כל אחד מהצדדים ביוזמותיו ובתגובותיו – מסייעת לשמירת היציבות היחסית לאורך גבול ישראל-לבנון.

מאמר זה מתמקד במצב עניינים זה ובהתפתחויות שחלו בגבול הצפון החל בערב המלחמה בעיראק בראשית שנת 2003. כללי המשחק שהתפתחו בין ישראל לחזבאללה בעקבות הנסיגה החד-צדדית של ישראל מדרום לבנון הוסיפו להתפתח ולהתבהר ביתר שאת משעה שההכנות של ארצות-הברית למלחמה בעיראק החלו צוברות תאוצה. הזמן שעבר מאז הנסיגה מדרום לבנון מאפשר לנתח את המצב בצפון ב"רזולוציה" טובה מבעבר.

במחצית השנייה של תקופת ארבע השנים שחלפו מאז הנסיגה נראה חזבאללה כארגון המבקש לשמר את הסטטוס-קוו בצפון, ודומה שישראל הכירה עד כה בכללים שעיצב חזבאללה. מראשית שנת 2003 נשתמרה היציבות בגבול ישראל-לבנון על אף זעזועים שהיו עלולים לערערה, כגון המלחמה בעיראק, התקפת חיל האוויר בסוריה, פעולות מבצעיות בתוך לבנון שיוחסו למודיעין הישראלי, השמדת תותחי נ"מ של חזבאללה בידי ישראל וחיסול מייסד החמאס אחמד יאסין ויורשו עבד אל-עזיז אל-רנתסי. אף אחד

בצפון: היצמדות לפרמטרים הקיימים

לאחר נסיגת צה"ל מדרום לבנון הפך חזבאללה את גזרת חוות שבעא, במורדות הר דב, לזירת פעולתו העיקרית, ולרוב גם היחידה, מול ישראל. את הצידוק לכך מצאו חזבאללה, סוריה ולבנון בטענה, שבהחזיקה את הגזרה הזאת לא השלימה ישראל את נסיגתה. החל בחטיפת חיילי צה"ל בהר דב באוקטובר 2000 ועד אמצע 2002 יזם הארגון הלבנוני פיגועים נגד עמדות צה"ל בגזרה במינון של פעם בחודש בערך. מאז פחת במידה ניכרת מספר האירועים בהר דב, ועברו חודשים בין פעולה לפעולה.

על אף התביעה מישראל לסגת גם משטח המריבה בהר דב, הופך כיום חזבאללה במידה רבה לארגון המקדש את כללי המשחק הקיימים בגבול ישראל-לבנון, שעיקרם פעולה על-פי משוואה של "מידה כנגד מידה". ראשי הארגון מרבים להעלות על נס את מה שהם מגדירים הצלחתם להציב כוח הרתעה מול ישראל, המונע ממנה לפגוע בלבנון. מאחורי הקלעים נמשכת התעצמותו הצבאית של הארגון, המחזיק כיום, לפי הערכת צה"ל, בכ-13,000 טילי קטיושה ורקטות. חזבאללה ממשיך להקים בדרום לבנון תשתיות לשעת חירום, נתיבים להובלת אמצעי לחימה, טלפוניה פרטית והוא מצטייד באמצעים טכנולוגיים, כגון מכ"מים ומצלמות מעקב.

את מדיניות הארגון הסביר במאי 2003 עלי חסין ח'ליל, יועצו הפוליטי של מזכ"ל חזבאללה, לאחר ארבעה חודשים של שקט: "התגובה כעת היא בהתאם למידת ההפרות מצד האויב הישראלי, לפיכך אם הוא ירחיב את היקף התקפותיו הרי שחזבאללה וההתנגדות האסלאמית ירחיבו את היקף

התגובה וההגנה על המולדת הזו".² בנובמבר 2003 חזר על כך גם סגן המזכ"ל, נעים קאסם, שאמר כי דרכי הפעולה של חזבאללה משתנות "על-פי ההיקף שבו מבצעת ישראל את תוקפנותה".³ בכיר הארגון נואף מסאוי, הממונה על יחסי החוץ בארגון, אף הגדיר את יחסי ארגונו עם ישראל כ"מלחמה קרה".⁴ בדצמבר אותה שנה כבר הגדיר הממונה על אזור הדרום בחזבאללה, שיח' נביל קאווך, את המצב בדרום לבנון כטוב ביותר "זה יותר מחמישים שנה", וזאת,

מבחינת חזבאללה, ככל שייתפס הארגון כ"כוח הרתעה" כך יתחזק עוגן הלגיטימציה שבו הוא מנסה להיאחז מאז אבדן זירת פעילותו המרכזית נגד ישראל

לדבריו, עקב "המשך ההתנגדות והכפפת האויב הציוני למשוואות...".⁵ אבחנתו של קאווך נשענת, בין השאר, על העובדה שמבחינה תיירותית, לבנון כולה נהנית בשנים האחרונות משגשוג יוצא דופן במזרח התיכון. שנת 2003 נרשמה כשנה הראשונה, לאחר הפסקה בת שלושים שנה, שבה ביקרו בלבנון יותר ממיליון תיירים. ברבע הראשון של שנת 2004 חלה עלייה של 33 אחוזים במספר התיירים לעומת הרבע המקביל אשתקד.⁶ מעבר לכך, סיכום מחצית שנת 2004 מצביע על עלייה של 45% במספר התיירים בלבנון ביחס לנתוני אשתקד.⁷ העלייה הנמשכת ברמת התיירות מגלמת

חלק מהתקווה של לבנון להיחלץ מהחוב החיצוני האדיר בו היא שקועה – נתון נוסף שעל חזבאללה להתחשב בו.⁸

מבחינת חזבאללה, ככל שייתפס הארגון כ"כוח הרתעה" כך יתחזק עוגן הלגיטימציה שבו הוא מנסה להיאחז מאז אבדן זירת פעילותו המרכזית נגד ישראל ובמציאות העולמית החדשה מאז פיגועי 11 בספטמבר 2001. בנוסף, בהצגת חזבאללה את עצמו ככוח שנועד בראש ובראשונה להרתיע את ישראל מלתקוף, ניכרת נימה אפולוגטית שנועדה לספק הסבר לחודשים ארוכים של שקט שהפרידו בין פעולותיו – פעולות שממילא מוצגות על ידו כתגובה להתגרירות של ישראל. כך, למשל, הסביר חסן נסראללה, מזכ"ל חזבאללה, ביולי 2003, לאחר שישה חודשי שקט מוחלט בצפון, שגם כאשר ארגונו אינו פותח באש, עצם "קיומו ומוכנותו במרחב העימות הוא שמונע את התוקפנות הישראלית".⁹

מאז ינואר 2003 התקיימו בצפון התקופות הארוכות ביותר של שקט זה כמה עשורים בכלל, ומאז הנסיגה בפרט. למשל: בין ינואר לאוגוסט 2003 לא פעל הארגון כלל, חוץ מיירי נ"מ בתגובה להמשך טיסות חיל האוויר בשמי לבנון; בין ספטמבר 2003 למאי 2004 לא ירה חזבאללה אש נ"מ בשמי הצפון; בין אוקטובר 2003 למאי 2004 פעל חזבאללה בהר דב פעם אחת. שתי תקריות, שנהרגו בהן חיילי צה"ל בידי חזבאללה, אירעו לאחר שכוחות של צה"ל חצו את גדר הגבול. תקרית ירי אחרת, שנהרג בה חייל צה"ל ומבצעה נותרו בלתי מוזהים, אירעה בראשית אוקטובר לאחר התקפת חיל האוויר בסוריה.

דוגמה לחשיבות שמייחס חזבאללה להיצמדות ל"משוואות" הקיימות היא

תגובת מזכ"ל הארגון לתקיפה יוצאת הדופן של ישראל בסוריה באוקטובר 2003. תקיפה זו נעשתה בתגובה פיגוע רב-הנפגעים במסעדת "מקסים" בחיפה – תגובה שנתפסה בעיני הארגון כחצייה "מטורפת" של קו אדום היסטורי. מזכ"ל חזבאללה, חסן נסראללה, הזהיר, כי אל לישראל "לגלות טירוף", ורמו שארגונו יגמול לה ב"טירוף" משלו.¹⁰ בעקבות האירוע הבלטי חזבאללה את אחדות המטרה בינו ובין סוריה באופן המרמו על כך שיתכן כי תוצאות פגיעה של ישראל בסוריה, בעתיד, ישתקפו, בין השאר, בגבול הצפון. כן הזהיר הארגון, שפגיעה של ישראל בלבנון, בסוריה או באיראן תגרור תגובה בעומק ישראל.

דוגמה נוספת לתגובתו המדודה של חזבאללה ניתן לראות ברצף האירועים שאירע ביוני האחרון: ב-7 בחודש, כמה שעות לאחר שנורו כמה רקטות לעבר ספינת חיל הים. – כנראה בידי פעילים פלסטינים – הגיבה ישראל בהפצצה ראשונה מסוגה מאז נסיגת צה"ל: הופצץ יעד של "החזית העממית – המפקדה הכללית", באל-נאעמה שבפרברי ביירות. בצה"ל סברו שזו פעם ראשונה שכוונו רקטות לספינה של חיל הים בעת ששהתה בתחום הריבונות של ישראל. תגובת חזבאללה באה למחרת ב"מגרש המשחקים" הרגיל, כלומר בהפגזה על מוצבי הר דב.

אם לאחר ירי הרקטות, יום קודם לכן, צוטטו גורמים בצה"ל בהעריכם שחזבאללה מנסה "לגרור" את ישראל לעימות, הרי המסר שניסה הארגון לשדר באמצעות דובריו וכלי התקשורת שלו היה בדיוק הפוך: סגן מזכ"ל חזבאללה הצהיר בהתייחסו לירי הרקטות לעבר ספינת חיל הים: "אנו נגד הפעולה הזאת, שאין לה תירוץ, ושלא נבחנה

מראש [מבחינת השלכותיה]". את תגובת חזבאללה הוא הסביר בכך שהיא בוצעה "כדי להסביר לישראלי שאין ביכולתו להחליט באופן חד-צדדי על כללי המשחק. בפעם הבאה ייתכן שהתגובה תבוא באופן שונה".¹¹

בשבועון הארגון, צוטטו גורמים לבנוניים באומרים: "בתגובתה הדגישה ההתנגדות מחדש את יציבות המשוואות הקיימות", וכן: "ההסלמה האחרונה נשארה במסגרתה המוגבלת... המשוואות הקיימות והמצב האזורי והבינלאומי הנתון אינם מאפשרים לישראל אופציה של פיצוץ נרחב".¹² ואם אין די בכך, בכותרתו הראשית של העיתון הלבנוני אל-נהאר הוסבר שתקיפת חזבאללה באה מכיוון שבתקיפת חיל האוויר באל-נאעמה היה משום "שבירת כללי המשחק הידועים, והארגון אינו יכול להישאר קשור-ידיים כלפי זה ולאפשר לישראל לעקוף את כללי המשחק...".¹³ בהתייחסו לאפשרות של המשך ההסלמה קבע דובר חזבאללה, חסן עז אל-דין, ש"הכדור נמצא כעת במגרש הישראלי".¹⁴ ישראל אפשרה בכך לחזבאללה לומר את המילה האחרונה בסיבוב זה, גם אם תגובת הארגון הייתה פחותה בעוצמתה מזו של ישראל.

התבטאויות אלה מלמדות על אופייה המוגבל של תגובת חזבאללה, שתאמה את המדיניות הנוכחית המבקשת לתחום את גבולות העימות. גם השימוש השגור והדומיננטי במונח "כללי משחק" מלמד על תפיסת חזבאללה הנוכחית את ההתמודדות עם ישראל, תפיסה הניצבת בסתירה לאידיאולוגיה המוצהרת של חזבאללה, הקוראת לחיסול ישראל.

נראה שהארגון השיעי נהנה כיום ממרווח תמרון צר מזה שהיה לו לאחר נסיגת צה"ל

בכל הקשור לייזום פיגועים והצדקתם באידיאולוגיה של המשך ה"התנגדות" לישראל. המעטפת הסובבת את הארגון, ובכללה סוריה ולבנון, היא בעיקרו של דבר מרסנת. לבנון אמנם לא פרשה את צבאה בדרום המדינה, אולם כוחות ביטחון הפנים שלה נוכחים שם – ברמות משתנות של ניראות – בכל עת. ממשלת לבנון לא היססה בעתות מתיחות להורות לכוחות אלה להחליף את הבגדים האזרחיים במדים רשמיים ולקיים סיורים מתוקשרים לאורך הגבול עם ישראל. במקרים רבים בלמו כוחות אלה ניסיונות הסתננות לישראל ואף פיגועים.

לסיכום, מרבית פעולותיו האחרונות של חזבאללה בגבול הצפון היו תגובה למה שחזבאללה יכול להציג כהתגרות של ישראל, כגון הסגת גבולה של לבנון בידי צה"ל או "שבירת כללי המשחק".

מהרתעה אווירית להרתעה יבשתית

כיצד מוסיפים להתעצב כללי המשחק בין ישראל לחזבאללה ומהי מדיניות הארגון – על אלה אפשר ללמוד באמצעות בחינת ההתפתחויות בשנה האחרונה בנושא ירי הנ"מ. בשנה האחרונה חלה ירידה דרסטית, עד כדי הפסקה מוחלטת כמעט, בייזום ירי נ"מ בשמי הצפון בידי חזבאללה. אפשר להסביר תופעה זו בשתי התפתחויות: הצלחת ישראל בעיצוב כללי המשחק, כך שעמדות הנ"מ של חזבאללה נחשפו לפגיעות קלות של חיל האוויר הישראלי; ובעקבות זאת צמצום מספר ההפרות האוויריות מצד ישראל.

ירי פגזי נ"מ בשמי הצפון הוא אמצעי שהחל חזבאללה לנקוט באמצע שנת 2002

השמיד חיל האוויר את עמדת הנ"מ שממנה ירה חזבאללה את הפגז לשלומי. עמדת נ"מ אחרת הושמדה ב-3 בספטמבר עקב ירי נוסף בשמי הצפון. כמה ימים לאחר מכן, ב-9 בספטמבר, אמר שר הביטחון שאול מופז: "אנחנו החלטנו על מדיניות שבה כל תותח שיירה על מנת לבצע פיגוע כנגד אזרחי הצפון, אנחנו נשמיד אותנו, נקודה".¹⁶ בין שהתכוון לכך או לא, סמך מופז באמירה זו את ידיו על כללי המשחק על-פי העקרון של "מידה כנגד מידה".

לאחר השמדת עמדותיו דאג חזבאללה להרחיק את עמדות הנ"מ שלו מאזור הגבול בהבינו שמדובר בנקודת תורפה שישראל השכיחה לנצל. ישראל אימצה מדיניות חדשה: חיל האוויר הפסיק לטוס דרך קבע בשמי לבנון. אפשר לראות במדיניות זו הישג מוגבל של חזבאללה: במקום טיסות יום-יומיות עבר חיל האוויר (אם כי לא באופן מוחלט) לטיסות של פעם בכמה שבועות, מה שמוגדר בלשון החיל "פעימה" – יום מסוים שבו מרוכזות כל הטיסות ההכרחיות לצילום ואיסוף מודיעין.

במקרים הספורים שנפתחה אש נ"מ לאחר ספטמבר 2003 נעשה הדבר מצפון לגבול, תוך הימנעות חזבאללה מנפילת רסיסים בשטח ישראל, ולעתים בידי צבא לבנון ולא בידי חזבאללה. על שתי הפגיעות בעמדות הנ"מ שלו בידי חיל האוויר נמנע חזבאללה מלהגיב. בנוסף, בעבר היה חזבאללה מפרסם הודעות על ההפרות האוויריות שעושה ישראל, ואילו בחודשים האחרונים עושה זאת מנהלת ההכוונה של צבא לבנון.

על-פי נתוני פיקוד צפון, ירי הנ"מ בספטמבר אשתקד, שבעטיו הושמדה העמדה, היה האחרון בשמי הצפון עד ה-5

להבדיל מפעולות התגובה – של חזבאללה בחוות שבעא (בוודאי אלה שגרמו להרג חיילים ישראלים ולחשיפת לבנון וסוריה לסכנה של פעולת עונשין ישראלית) לאחר נסיגת ישראל. בנוסף, יש להזכיר מגמה, המוצאת את ביטויה גם במידע המודיעיני המונח על שולחן המעריך הלאומי: זה זמן ניכרת התגברות שיתוף הפעולה והתיאום בין חזבאללה לצבאות סוריה ולבנון.

בין החודשים אפריל לאוגוסט 2003 ניסה חזבאללה למקסם את ההישגים

ירי הנ"מ זכה להבנה ולגיבוי נרחבים בציבור ובחוגי השלטון בלבנון. תמיכה זו רחבה מהתמיכה המוגבלת שזכו בה פעולותיו היזומות של חזבאללה בחוות שבעא

הטמונים מבחינתו בירי הנ"מ, וזאת על ידי הנמכה הדרגתית של כינון התותחים כך שזה החל לגרום פגיעות בתושבים וברכוש ביישובי הצפון. הדבר בא בתגובה להגברת טיסות חיל האוויר ולאחר שנשראל הודיע שארגונו מתכוון למצוא שיטה חדשה להרתיע את ישראל בנושא זה. קו פרשת המים מבחינת ירי הנ"מ היה באוגוסט 2003, לאחר שמירי מכוון של פגז נ"מ בכינון ישיר אל היישוב שלומי נהרג הנער חביב דדון בן ה-16.

מהמאבק על עיצוב כללי המשחק בעניין זה יצאה ישראל, כשידה לעת עתה על העליונה. כמה שעות לאחר שנהרג הנער,

בתגובה לטיסות חיל האוויר בשמי לבנון ובניסיון להרחיב את מרחב הפעולה החדש של הארגון מול ישראל ו"להרוויח נקודות" קלות של תדמית. להערכת בכירי אמ"ן ירי פגזי הנ"מ נובע מניסיון חזבאללה "לשמר את אופיו הג'האדי", אבל השוואת נתוני טיסות צה"ל עם נתוני ירי הנ"מ העלתה יחס ישיר בין ההפרות לירי: מדובר אפוא בעניין "ארצי" לחלוטין, שגם "אידיאולוגיה ג'האדית" לא הייתה מולידה אותו בלי טיסות של חיל האוויר בשמי לבנון. בנוסף, חזבאללה הקפיד, בשלב מסוים ביתר שאת, לבצע את ירי הנ"מ רק לאחר שהיה ברור כי מטוסי ישראל אכן חדרו אל שמי לבנון.

מעצבי המדיניות בישראל העדיפו להתייחס לכך שאת ירי הנ"מ ביצע חזבאללה, ולא לבנון הרשמית, בלי להתייחס לעובדה שהארגון זוכה לגיבוי מלא של לבנון בתגובותיו להפרות חיל האוויר. כך, למשל, אמר ראש אמ"ן, אלוף אהרון זאבי (פרקש): "בהנחה שלבנון היא מדינה ריבונית, אז מדוע ירי חזבאללה עלינו? [האם] הפקירו את הגנת שמי המדינה בידי ארגון טרוריסטי?... איזו מדינה באירופה היתה מסכימה להפקיד בידי ארגון פרטי, לא בידי הצבא או חיל האוויר שלה את הגנת שמייה? אם לבנון חושבת שיש לה בעיה, שתפנה למדינת ישראל לפתור אותה, תוריד את הצבא הלבנוני לדרום ותקיים את ההסכמים – וישראל לא תטוס... אם חזבאללה לא יאיים על ישראל, הרקטות שלו יפורקו ומשמרות המהפכה יעזבו את לבנון, אזי אין שום הצדקה למדינת ישראל לטוס בלבנון".¹⁵ בניגוד למשתמע מדברים אלה, ירי הנ"מ

זכה להבנה ולגיבוי נרחבים בציבור ובחוגי השלטון בלבנון. תמיכה זו רחבה מהתמיכה המוגבלת שזכו בה פעולותיו היזומות –

במאי האחרון. תשעת החודשים שבהם לא הטריד ירי נ"מ את שגרת הצפון ולא סיכן אזרחים לא זכו לתשומת לב בישראל. גם הסיבה לחידוש הירי ביום הנזכר לא עשתה את דרכה לתודעה הציבורית, אולם הוסברה בידי נציג האו"ם בלבנון, סטפאן דה מיסטורה. הוא הדגיש שלאחר שבועות מספר של העדר מוחלט של הפרות אוויריות, חידשה ישראל את טיסותיה – 27 הפרות באותו יום, מלוות "בומים" על-קוליים. כלומר, יום זה היה היום שחיל האוויר בחר בו לביצוע ה"פעימה".

ההפסקה המוחלטת כמעט של ירי נ"מ בידי חזבאללה לא בישרה סוף למאבק על עיצוב כללי המשחק בצפון: בעקבות השמדת עמדות נ"מ של חזבאללה בגזרה המערבית של הגבול תוך חציית ה"קו הכחול" שסימן האו"ם לאחר הנסיגה, פירש הארגון השיעי את הדבר כהזדמנות להחליף את מרחב התמרון שלו. הערכה זו של חזבאללה אף זכתה לאזכור ולפרשנות בעיתון הביירותי אל-מסתקבל.¹⁷ מאז הנסיגה (וכאמור, עד לפני חודשים מספר) דאג חזבאללה לפרסם או להדליף לעיתונות הלבנונית מקרים של הסגות גבול מצד ישראל. אפילו מקרים שנצפו חיילים ישראלים חוצים את קו הגבול (הדמיוני) המפריד בין צדו הישראלי לצדו הלבנוני של הכפר העלווי רג'ר זכו לאזכורים בתקשורת הלבנונית. בישראל היו מי שקלעו לכיוון מחשבתו של הארגון; קמ"ן פיקוד צפון, אל"מ י', העריך בעקבות התפתחויות אלה, שקיימת עתה סכנה שחזבאללה ינסה להניח מטענים בכבישי צפון הארץ.¹⁸

ואכן, בלימת טקטיקת הנ"מ הולידה טקטיקה חדשה: חזבאללה אמנם לא הניח מטענים על כבישי הצפון, אולם מראשית נובמבר 2003 החל צה"ל לחשוף זירות

מטענים בנקודות שונות לאורך צדה הצפוני של גדר המערכת, ובכלל זה על צירי תנועה של צה"ל. זירת המטענים הראשונה שנחשפה הונחה מצפון-מזרח לקיבוץ מעיין ברוך.¹⁹ כחודש לאחר מכן נחשפה זירת מטענים שהניחו אנשי חזבאללה ממערב למושב זרעית, מצדה הצפוני של גדר המערכת, אם כי נטען על ידי גורמים ישראלים, כי בהעדר חפיפה באזור זה בין גדר המערכת לגבול הבינלאומי, הונחו המטענים בשטח ישראל.²⁰ זירות מטענים נוספות אותרו ונוטרלו, עד אשר ב-19 בינואר 2004 חצה דחפור משוריין של צה"ל את גדר המערכת כדי לסלק מטענים שהונחו ממערב לזרעית. טיל ששיגר חזבאללה לעבר הדחפור פגע בו ישירות והרג את נהגו, רב-סמל יאן רוצנסקי. לאחר האירוע, שעליו גמל צה"ל בתגובה שהייתה במוצהר מתונה וסמלית, אמר בכיר בפיקוד הצפון: "זה מצב בלתי נסבל. כשמניחים לנו מטענים סמוך לציר התנועה של כוחותינו, אנו חייבים לנטרל אותם. מדובר בצעד הגנתי מובהק".²¹

את אופייה המוגבל של התקרית ביטא במילים ברורות סגן מזכ"ל חזבאללה, נעים קאסם, שאמר: "הארגון שם לו למטרה את הדחפור הישראלי אך ורק משום שהוא חצה את הגבול ובכך נגמר העניין, אלא אם כן יהיו פעולות תוקפניות שיצריכו תגובה".²² גורמי ביטחון בישראל הכריזו שתגובתה של ישראל תהיה "בהקשר ובמידה" כדי שלא להצית את הגבול.²³ – משמע, הכרה של ישראל בעקרון ה"מידה כנגד מידה". ההכרה הרשמית של לבנון בעיקרון זה באה מפי הנשיא אמיל לחוד בשיבת ממשלה כשלושה ימים לאחר התקרית: "איננו רוצים לתקוף ואיננו רוצים להפר את הקו הכחול, אולם לא נרשה לישראל לכוון משוואה חדשה של

תקיפה והעדר הרתעה [מצד לבנון]. לפיכך, לאחר שאירעה ההתקפה באה הרתעה ראויה למה שביצעה ישראל".²⁴ מזכ"ל חזבאללה הפך את דברי לחוד לפקודת קבע: "חיילי ישראל שכן רגלו תדרוך על שעל מאדמת לבנון יישא-הוא בתוצאות מעשהו. אנו חופשיים להרוג, לפצוע או לקחת אותו בשבי... כל חצייה של הגבול הבינלאומי או של הקו הכחול בכיוון האדמות הלבנוניות, מזכותה של ההתנגדות להתמודד עם הפרה זו על בסיס הגנתי... ישנן דרכים שבהן עשויים להשתמש החיילים הציונים בהפרת הריבונות הלבנונית, ישנם מקומות שהם כבר התרגלו לחצות... אני אומר בפומבי: זכותנו להטמין שם מטענים, וזכותנו להציב שם מארבים".²⁵

הוצאת מדיניות זו מהכוח אל הפועל באה ב-7 במאי האחרון, כאשר כוח של יחידת "אגוז" חדר מתוך הר דב' לשטח לבנון כדי לסלק ציוד שהותירו לוחמי חזבאללה בשטח יום קודם לכן, בהתקפה על יד מוצב "גלדיולה": מארב חזבאללה שזיהה את הכוח הפעיל לעברו מטען ופתח לעברו באש, וממנה נהרג סמל ראשון דניס למינוב. פעולה זו, כמו הפעולה נגד הדחפור הישראלי, זכתה לגיבוי לבנוני.

לנוכח המדיניות החדשה של חזבאללה, הזוכה לגושפנקא לבנונית רשמית, ולפיה הפרת הריבונות הטריטוריאלית היא עניין מהותי – להבדיל מכמותי – שהתגובה עליה היא ברורה, נקלע צה"ל לדילמה: האם לפעול או לא לפעול לנטרול איום המטענים? שהרי עצם הטמנת זירות מטענים צמוד לגדר המערכת ולנתיבי התנועה של הכוחות, מהווה סיכון בעייתי. חזבאללה אמנם לא צפוי ליזום הפעלת מטעני צד נגד כוחות ישראלים אלא בתגובה לפעולה ישראלית;

זאת על-פי דפוס הפעולה מדצמבר 2002, כאשר פחות מיומיים לאחר חיסול רמזי נהרא – סוחר סמים לבנוני הקשור לחזבאללה – בדרום לבנון, הופעל מטען צד לעבר סיור של צה"ל. ואף-על-פי-כן מצר הדבר את דרכי הפעולה של צה"ל בלבנון בעתיד. הדילמה מתחזקת נוכח העובדה שזירות המטענים מצויות ממש מעבר לגדר, אולם על ישראל להביא בחשבון שגורלם של חיילים ישראלים שיעברו לשטח לבנון עלול להיות שווה לגורלו של לבנוני חמוש שינסה לעבור לשטח ישראל.

ההכרח להיבדל מאל-קאעדה

בשיח המחקרי והמודיעיני על חזבאללה מקובל להעריך שהתנהגותו של הארגון השיעי נגזרת מהאילוצים שנתונים בהם בעל-בריתו, ובראשם סוריה, איראן וממשלת לבנון. הטענה שחזבאללה פועל מתוך רצון "לשמר את אופיו הג'יהאדי" נעשתה מטבע לשון בחוגים ביטחוניים בישראל ובראשם אמ"ן. לאחר פיגועי 11 בספטמבר 2001 ניסו גורמים שונים ובהם ישראל ליצור זיקה תדמיתית בין חזבאללה לבין אל-קאעדה – ניסיון שמידת הצלחתו, אם בכלל, היתה מוגבלת, לא כל שכן נעדרת ביסוס של ממש.

המציאות לאחר ספטמבר 2001 אילצה גם את חזבאללה להגדיר ברור יותר את עמדותיו כדי למנוע את הצבתו על מפת יעדיה הצבאיים של ארצות-הברית. את התנהגותו המרוסנת של חזבאללה בדרום לבנון ואת מאמציו להיתפס כ"כוח הרתעה", אפשר לראות גם במאמצים שהארגון משקיע (בשנה האחרונה ביתר שאת) להיבדל דתית, סגנונית ובדרכי הפעולה מארגונים

אסלאמיים קיצוניים ובראשם אל-קאעדה, הנוקטים, לדעת חזבאללה, מדיניות קיצונית, מזיקה ולא אסלאמית. המלחמה העולמית שמובילה ארצות-הברית נגד הטרור, ומאשתקד גם הפלת המשטר בעיראק, העצימו מגמה חשובה זו, הנעדרת כמעט לגמרי מהדיון המחקרי, התקשורתית והביטחוני העוסק בחזבאללה.

דוגמה יוצאת דופן בפומביות לקיומם של ויכוחים עקרוניים על עיצוב דמותו של

מזכ"ל חזבאללה:

"לאורך שנות הלחימה נגד ישראל בדרום לבנון "שורש הג'יהאד היה חוקי, אך אין המשמעות שכל דבר מותר ושאלנו עושים ככל העולה על רוחנו, תוך הפקרת דמם, כספם ורכושם של האנשים ועבירת עבירות חמורות תחת הכותרת של הג'יהאד והלחימה באויב"

חזבאללה אפשר לראות בפרשה שהביאה במאי 2003 להתפטרותו של נאיף כריים, ששימש, בין השאר, ממונה על התקשורת של חזבאללה וחבר המועצה המדינית. כריים עורר את חמתו של האגף הקיצוני בחזבאללה במאמר שפרסם כחודשיים לפני כן בעמוד הדעות של העיתון אל-ספיר, ובו הגן על מורשתו של איש הדת השיעי מְרְתָדָא מְטַהְרִי, שביקש לרכז את ביטויי האבל הקיצוניים, המלווים הלקאה עצמית, של השיעים ביום ה"עאשורא". באזכור דעותיו של מטהרי

ביקש כריים לרמוז לצורך בריכוך אידיאולוגי-דתית של חזבאללה והיבדלות מהאסלאם הקיצוני, כפי שכתב במילים מפורשות במכתב ההתפטרות שלו. הוא ציין שבהתפטרותו הוא "מתפלל לאללה לשמור [את ארגון חזבאללה] מפני הסלפיה [הכוונה לתנועות האסלאמיות הקיצוניות ביותר החותרות "להחזיר עטרה ליושנה"] השיעית ומפני המתקפה האמריקנית-הציונית, ושיסייע בידי הנהגתו להמשיך את היפתחותו הפוליטית ומיקומו בקידמת המאבק והפתיחות והקידמה התרבותיים..."²⁶

כריים אמנם נאלץ להימלט מידי מתנגדיו, אולם הקו שניסה להוביל תואם את השקפת הנהגה. ראיה לכך מצויה בקריאותיו של חסן נסראללה לארגונים אסלאמיים למתן את הרטוריקה הקיצונית, לפיה המערב הוא כוח "צלבני" ו"כופר". באחת מהתבטאויותיו הסביר נסראללה ש"לא כל לחימה היא ג'יהאד... ולא כל הרוג הוא שאהיד... אין די בכך שהמערכה היא ביסודה חוקית". לדברי מזכ"ל חזבאללה, לאורך שנות הלחימה נגד ישראל בדרום לבנון "שורש הג'יהאד היה חוקי, אך אין המשמעות שכל דבר מותר ושאלנו עושים ככל העולה על רוחנו, תוך הפקרת דמם, כספם ורכושם של האנשים ועבירת עבירות חמורות תחת הכותרת של הג'יהאד והלחימה באויב. אין הדבר עולה בקנה אחד עם הקוראן ועם אורח החיים של הנביא"²⁷ גם מוחמד חֶסֶין פדלאללה, הסמכות הדתית העליונה ליד חזבאללה, יצא בשנה האחרונה פעמים מספר נגד הפיגועים, נגד הרטוריקה, נגד דפוס הפעולה ונגד הסגנון של אל-קאעדה ושאר ארגוני האסלאם הקיצוני, שסטו לדעתו מדרך הישר האסלאמית. בהקשר זה יש לראות את ההודעה שפרסם חזבאללה במאי

2004 ובה גינוי גורף לרצח האכזרי של האזרח האמריקני ניקולס ברג, שיוחס לאנשי אל-קאעדה בעיראק. בהודעה הודגש, בין השאר, שהמעשה "המתועב" גרם "פגיעה חמורה ביותר לאסלאם ולמוסלמים" והסב נזק לתדמית האסלאם.²⁸

המניע הפלסטיני

כיצד ניתנת אפוא ליישוב הסתירה שבין התנהגותו המרוסנת של חזבאללה בגבול הצפון ומאמציו להיבדל מאל-קאעדה, לבין חתרנותו בזירה הפלסטינית – חתרנות שעלולה בסופו של דבר להטות את הכף בישראל לצד פעולה נרחבת נגד הארגון? דומה כי בראש ובראשונה גלום בפעילות זו סיכון פחות בהרבה מהסיכון הגלום בדפוסי פעולה אחרים. אין ספק שהמאבק הפלסטיני נתפס בעיני מדינות רבות בעולם כלגיטימי, ועל כן, לפחות מהבחינה הזו, סיוע למאבק הפלסטיני אינו כרוך בסיכונים שבפעילות מזוינת מתוך לבנון או בחו"ל. נכון להיום מגלה הקהילה הבינלאומית סלחנות רבה יותר לפעילות בשטחים מאשר לטרור הבינלאומי.

מדיניות הריסון של חזבאללה בדרום לבנון הביאה עליו בשנה האחרונה ביקורת של חוגים קיצוניים יותר בתוך לבנון. בראש המבקרים עומד סֶפְחִי טַפְּלִי, ממייסדי הארגון, שסולק משורותיו בשנת 1998 עקב דבקותו באידיאולוגיה קיצונית שכוונה גם כלפי לבנון עצמה. בראיונות ובהצהרות טען טַפְּלִי שחזבאללה הפך ל"משמר הגבול" של ישראל (יצוין בהקשר זה, על-פי אינדיקציות מודיעיניות, שבעבר השכיל חזבאללה לדחות גורמים איראניים שהאיצו בו לפעול נגד ישראל, על סמך הערכת הארגון שהדבר לא ישרת את עניינו).

לפיכך, את מעורבות חזבאללה בזירה הפלסטינית אפשר לראות גם כשסתום לשחרור לחץ עבור החוגים הפעלתניים יותר בשורות הארגון. בעבר ניסו ראשי הארגון "לשווק" את הסיוע לפלסטינים בלבנון בהסבירם כי מעבר לשיקולים האידיאולוגיים והדתיים, ככל שתהיה ישראל מוטרדת יותר בזירה הפלסטינית היא תהיה מוגבלת יותר באפשרויותיה כלפי לבנון. מבחינת חזבאללה מסייע הדבר גם לבניית הדימוי והיוקרה האזוריים של הארגון.

את חוסר הסובלנות של לבנון כלפי גורמים פלסטיניים במדינה אפשר לזהות בוודאות. שלטונות לבנון מוסיפים למנוע תושבים פלסטינים מלהתקרב לאזור הגבול עם ישראל ומסכלים כל כוונה שלהם לפעול נגד ישראל, אך לעומת זאת לא נשמעת בלבנון מחאה ציבורית או ממסדית נגד הסיוע שמושיט חזבאללה לפלסטינים בשטחים. לאחר ביצוע עסקת חילופי השבויים בין ישראל לחזבאללה בסוף ינואר, לא היסס נשיא לבנון, אמיל לחוד, להצטלם עם כמה מסוכני הארגון שיצאו לישראל ולשטחים למשימות הדרכה של ארגונים פלסטיניים ונתפסו בידי השב"כ.

ביטוי לכך שחזבאללה החל להבין את הסכנה הטמונה בהאשמות ישראל כלפיו בנושא זה אפשר לראות בדברי נסראללה בסוף מאי: "בכל יום יש איום על לבנון. האחים בפלסטין מבצעים פעולה באשדוד, נלחמים בשכונת אל-זיתון, והאויב אומר: חזבאללה. אין זה נכון. אלה מעשי הפלסטינים עצמם. זהו הג'יהאד שלהם וההתנגדות שלהם, על ידי פלגיהם השונים... מדוע טופלים האשמות על חזבאללה? האם כדי להפחיד את סוריה ולבנון? אנו לא פוחדים ולעולם לא נפחד..."²⁹

מסקנות

מאמר זה הצביע על מגמה, שראשיתה ערב ההכנות האמריקניות למלחמה בעיראק, ועיקרה הדגשת הממד ההרתעתי של חזבאללה והיצמדותו לכללי המשחק הקיימים בינו לבין ישראל. כללי משחק אלה מכתביים היצמדות אליהם בעימות בין הצדדים. תיארת את הדינאמיקה המתרחשת בין ישראל לחזבאללה בלבנון, תוך הצבעה על דפוסי הפעולה והתגובה של שני הצדדים, כפי שאלה נגזרים מהאינטרסים הכוללים שלהם. הן ישראל והן חזבאללה ידעו בתקופה זו לדחות קריאות למדיניות תקיפה יותר.

מאז נסיגת ישראל מדרום לבנון במאי 2000 היא הקפידה בדרך כלל לתחום את תגובותיה ופעולותיה בלבנון במסגרת כללי המשחק הקיימים, ולעתים אף הבליגה על פיגועים (בייחוד בחודשים הראשונים שלאחר הנסיגה) כדי להימנע מפתיחת עוד חזית של עימות, נוסף על החזית הפלסטינית. ארגון חזבאללה הקפיד בהצהרותיו לייחס לפעולותיו בצפון אופי מוגבל ותגובתי ביסודו.

המאבק בין ישראל לחזבאללה קיבל בשנה האחרונה מאפיינים חדשים: במקום ירי נ"מ, שפחת משמעותית לאחר שישראל אימצה מדיניות של השמדת כל תותח שיירה לשמי הצפון, החל הארגון להניח זירות מטענים צמוד לגבול עם ישראל.

לנוכח העובדה שיחסי ישראל ולבנון מוגדרים כמצב מלחמה (או איבה) ומושפעים ממצב המלחמה השורר בין ישראל לסוריה – ובכל מקרה, לשתי המדינות יש תביעות טריטוריאליזם מישאל – הרי שגבולה הצפוני של ישראל יציב ורגוע יחסית וניכרים בו סימנים לשגשוג כלכלי.³⁰ לשם השוואה

הערות

18. "מעתיקה את העימות ממסגרת החוות ל"קו הכחול". חזבאללה, לדבריו, הצליח לבסס משוואה חדשה, נוחה יותר מבחינתו מאשר ירי הנ"מ, כלומר "המערכה על ה'קו הכחול' פתוחה".
19. במחנה, 22 באוגוסט 2003.
20. מעריב, 7 בנובמבר 2003.
21. הארץ, 10 בדצמבר 2003.
22. הארץ, 20 בינואר 2004.
23. אל-ספיר, 22 בינואר 2004.
24. הארץ, 20 בינואר 2004.
25. אל-ספיר, 23 בינואר 2004.
26. אל-מסתקבל, 16 בפברואר 2004.
27. אל-נהאר, 12 במאי 2003.
28. אל-מסתקבל, 21 בפברואר 2004.
29. אל-ספיר, ביירות, 13 במאי 2004.
30. אל-אנתקאד, 21 במאי 2004. בנאום שנשא נסראללה ב-30 ביוני הוא שב והכחיש כי חזבאללה מעורב בפיגועים הפלסטינים, באומרו כי "הלוחמים – פלסטינים, הנשק – פלסטיני, החללים – פלסטינים, והניהול – פלסטיני. חזבאללה היווה רק המודל".
31. ראו למשל: אריק מירובסקי, "יצאו מלבנון, נכנסו לבית", הארץ, מוסף נדל"ן, 13 ביוני 2004.

1. ריאיון לתכנית "פגוש את העיתונות" עם שלי יחימוביץ', בערוץ 2, 29 במאי 2004.
2. אל-מסתקבל, ביירות, 20 במאי 2003.
3. אל-נהאר, ביירות, 6 בנובמבר 2003.
4. אל-מסתקבל, 1 באוגוסט 2003.
5. אל-מסתקבל, 2 בדצמבר 2003.
6. דיילי סטאר, 19 באפריל 2004.
7. דיילי סטאר, 12 ביולי 2004.
8. אל-ספיר, 31 במאי 2004. העיתון פרסם דו"ח כלכלי המצביע על צמצום החוב החיצוני של לבנון ברבעון הראשון של 2004 בכ-746 מיליון דולר, והתייצבותו בסוף מארס השנה על כ-33.5 מיליארד דולר.
9. אל-ספיר, 26 ביולי 2003.
10. אל-ערביה דובאי, 11 באוקטובר 2003.
11. אל-נהאר, 13 ביוני 2004.
12. אל-אנתקאד, 11 ביוני 2004.
13. אל-נהאר, 9 ביוני 2004.
14. אל-מסתקבל, 9 ביוני 2004.
15. בריאיון למחבר, 19 באוגוסט 2003, הקריה, תל-אביב.
16. בתכנית "פוליטיקה", ערוץ 1, 9 בספטמבר 2003.
17. אל-מסתקבל, 21 באוגוסט 2003. לדברי פרשן העיתון, נציר אל-אסעד, תקיפת חיל האוויר בלבנון, תוך הפרת הקו הכחול,

אפשר להזכיר, שגם גבולות ישראל-מצרים וישראל-ירדן ידעו בשנים האחרונות תקריות אש, הברחות אמצעי לחימה, הרוגים והאשמות של ישראל שמצרים אינה עושה די לאבטחת הגבול. מובן שיחסי ישראל-לבנון שונים, למשל בכך שאין ישראל מחויבת בחוזה רשמי בין שתי המדינות. שימור השקט היחסי בגבול הצפון לטווח הארוך יחייב הן את ישראל והן את לבנון וחזבאללה להוסיף לנהוג באופן מדוד ושקול, תוך הימנעות מתגובות בלתי פרופורציונליות. ניסיון העבר הקרוב מלמד שלרשות הצדדים עומד מרחב תמרון מסוים ויכולת לנסות ולעצב את כללי המשחק על-פי האינטרס שלהם. ועם זאת, ייתכן שקרב היום שבו מידת הריסון העצמי של שני הצדדים בגבול הצפון, לא יהיה בה די כדי לשמר את היציבות – אם עקב יוזמה של ישראל לפגוע בחזבאללה ואם עקב תגובה להתגררות המיוחסות לארגון בהקשר הפלסטיני. לפיכך ייתכן שדווקא ההתמודדות עם חזבאללה בזירה הפלסטינית היא שתביא לשינוי המציאות בגבול הצפון.